

Dialect en standaardtaal in contact: de vele vormen van het dialect in de Langstraat

Yoïin van Spijk & Jos Swanenberg

TET 70 (1): 115–140

DOI: 10.5117/TET2018.1.SPIJ

Abstract

Dialect and standard language in contact. The many forms of the Langstraat dialect

Over the past century, the dialects of the Langstraat region in the province of Noord-Brabant have structurally changed under the influence of the Dutch standard language. The younger dialect varieties that have emerged, have lost characteristic features through time and have adopted features of Standard Dutch. Despite convergence and dialect levelling, however, more variation arises with new forms that sometimes exhibit even more divergent features than their traditional counterparts. Moreover, all participants in the present study seem to use a diversity of linguistic forms and intermediate forms are all but fixated, and even one and the same speaker shows diversity in the use of his dialect.

Keywords: language contact, dialect change, morphology, inflection, Noord-Brabant

1 Inleiding

De taalsituatie in Noord-Brabant is de afgelopen eeuw drastisch veranderd. Vanaf het interbellum (1918-1939) begonnen dialecten hun functie als dominante gesproken taal te verliezen aan het Standaardnederlands (Verhoeven 1978). De nationale eenheidstaal drong steeds meer door in het dagelijks leven doordat de mobiliteit toenam en de toegang tot het onderwijs werd vergroot. Het gevolg was dat dialect steeds meer geassocieerd werd met een

lage sociale klasse en een laag opleidingsniveau (Swanenberg & Van Hout 2013). Bovendien was het sterk plaatsgebonden dialect niet meer toereikend in een leefkring die zich uitbreidde buiten de dorpsgrens in een tijd van verstedelijking en sterk verbeterde infrastructuur. Al kort na de Tweede Wereldoorlog wees Weijnen (1952a) op een sterke afname van het dialectgebruik in Noord-Brabant.

Door taalcontact tussen de dialecten onderling en met het Standaardnederlands is een proces begonnen dat in twee dimensies kan worden beschreven (Hagen 1987, Britain 2009). Enerzijds is dat een horizontale nivellering binnen de dialecten. Die convergeren door hun unieke kenmerken te verliezen en kenmerken van naburige dialecten over te nemen zodat er regiolecten ontstaan (Hoppenbrouwers 1990, Hinskens, Auer & Kerswill 2005, De Vogelaer & Heeringa 2011). Terwijl er aanvankelijk zelfs verschillen waren binnen één plaats, onderscheiden de dialecten van naburige Noord-Brabantse plaatsen zich vandaag de dag nog maar nauwelijks van elkaar.

Nivellering werkt op de tweede plaats verticaal en zorgt ervoor dat dialecten kenmerken van het Nederlands overnemen. Zo verdwijnen kenmerken die niet in de standaardtaal voorkomen. In de grammatica vallen bijvoorbeeld distincties weg die in het Standaardnederlands niet worden gemaakt. Deze verticale dialectnivellering is vaak gradueel van aard. Als voorbeeld bespreekt Hagen (1987, XIX) een reeks realisaties van de vorm 'hij gaat' in Helmond¹: (1) *hij gji*, (2) *hij gi*, (3) *hij go*, (4) *hij goa*, (5) *hij goat*, (6) *hij gaat*. Hoe jonger de dialectvariëteit, hoe dichter de werkwoordsvorm bij het Nederlands ligt. Bovenstaande vormen co-existeren aangezien sprekers van verschillende leeftijden in dezelfde gemeenschap leven.

Het verticale nivelleringsproces vindt zijn oorsprong in de eerste-taalverwerving. In het Brabant van de afgelopen eeuw is zoals gezegd ten eerste sprake geweest van een domeinverschuiving: taal B (het Standaardnederlands) treedt het domein binnen dat oorspronkelijk voorbehouden was aan taal A (het dialect). Dit proces van *functieverlies* leidt vervolgens tot *structureel verlies*, veranderingen in de structuur van taal A (Münstermann & Hagen 1986, in Weltens e.a. 1986). De moedertaal wordt op de volgende generatie in 'verdunde' vorm overgebracht, wat zich in de daarop volgende generatie herhaalt op basis van de reeds aangetaste vorm. Doordat het Standaardnederlands de dominante taal is, wordt de houding van de oudergeneratie tegenover daaruit afkomstige afwijkende vormen milder en worden die getolereerd (Hoppenbrouwers 1990).

Zo wordt het dialect door jongere generaties in verdunde vorm geleerd en is er sprake van *onvolmaakte verwerving* (Trudgill 1983, 124-126).

Jongere dialectvariëteiten hebben echter niet per definitie minder dialectkenmerken. In eerste instantie neemt taalvariatie bij taalcontact toe: “When regional koineization takes place, dialect diversity is assumed to be at its greatest in the initial stages of contact” (Britain 2009: 144). Maar na verloop van tijd zou het taalsysteem weer stabiliseren en meer uniform worden. De nieuwe vormen die taalvariatie doen toenemen, worden op andere wijzen gebruikt dan in het oude dialect. “The assignment of salient dialect features is no longer restricted to its original domain of application” (Swanenberg & Van Hout 2013, 325). Opvallende, afwijkende kenmerken worden overgegeneraliseerd en verschijnen ook daar waar ze in het oorspronkelijke dialect ongrammaticaal zouden zijn. Onder het oorspronkelijk dialect verstaat Hagen (1987, XIV): “het bevat de traditionele plaatselijke dialectkenmerken. Men noemt het ook wel het dialect met *primaire* kenmerken. Het is vooral aan te treffen bij de oudste generatie.” Het resultaat van overgeneralisering heet *superdialect* of *hyperdialect*. Zoals een hypercorrectie op de standaardtaal is gericht, heeft een hyperdialectvorm het dialect als doel-variëteit en zoekt die juist de afwijking van het Nederlands (Lenz 2004). Hoppenbrouwers (1990, 123) geeft als voorbeeld de woordgroep ‘*nen hillen ouwen oma*. De karakteristieke verbuiging van adnominale woorden bij een zelfstandig naamwoord met mannelijk woordgeslacht (-*en*) is hier toegepast op een vrouwelijke naamwoordgroep die in het oorspronkelijke dialect ‘*n hil ouw oma* zou luiden. Hyperdialect kan worden ingezet om de Brabantse identiteit onderstrepen. De taalvorm “[...] becomes a local dialect symbol, and the use of that pronunciation a way of indicating dialect and local loyalty” (Trudgill, 1986, 75) en werkt dus als een uiting van bewustzijn van de regionale identiteit. Een naamwoordgroep als ‘*nen dikken boerin* doet immers ‘Brabantser’ aan dan ‘*n dikke boerin*. Men lijkt dus het onderscheid tussen de drie woordgeslachten in het dialect niet langer te maken of te kennen. Dat onderscheid was vanzelfsprekend voor sprekers van het oorspronkelijk dialect, maar is dat veel minder voor jongere generaties.

Hagen (1987, XIII) definieert de wording van dit repertoire aan variëteiten als een “situatie waarin tussen de polen van zuiver dialect en zuivere standaardtaal allerlei tussenvormen gaan ontstaan”. Deze situatie wordt wel *diaglossie* genoemd (een term van Bellmann 1998, zie ook Auer 2005): tussen de twee traditionele diglossiepolen – de *high variety*, het Standaardnederlands, en de *low variety*, het oorspronkelijke dialect – bestaat een spectrum van taalvariëteiten met kenmerken van beide polen. Hoppenbrouwers (1990) noemt dit het *regiolectspectrum*. Hoewel het om een continuüm van talrijke tussenvormen en zonder afgebakende grenzen

gaat, onderscheidt men in het lekenoordeel volgens Hagen (1987, XIV) vier niveaus. Van dialect naar standaardtaal zijn dat: (1) het oorspronkelijke dialect; (2) de tussenvariëteiten: jongere dialectvariëteiten; (3) de accentvariëteiten: standaardtaal met regionale kenmerken; (4) de standaardtaal zonder een herkenbaar regionaal accent.

In dit artikel ligt de focus op niveaus 1 en 2: variëteiten die in de basis dialect zijn. De leidende vraag is als volgt: wat gebeurt er op grammaticaal vlak met dialect in de besproken contactsituatie en hoe is dat te verklaren? We onderzoeken hoe enkele verschijnselen uit de morfologie in de afgelopen eeuw veranderd zijn. Het diaglossisch continuüm, dat typisch is voor het regiolectspectrum, staat centraal: naast oorspronkelijke vormen ontstaan tussenvormen in dat regiolectspectrum.

De veranderingen zijn in kaart gebracht in een empirisch onderzoek met 38 participanten. Hun leeftijd ligt tussen de 29 en de 81. Zij zijn geselecteerd op hun actieve dialectgebruik. Allen zijn in staat zich in het plaatselijke dialect uit te drukken. Het is echter inherent aan de taalsituatie dat bij jongere sprekers het Standaardnederlands de dominante taal is, terwijl de oudere sprekers zich daarentegen soms slechts met moeite in het Standaardnederlands uitdrukken. Er is gekozen voor een groot aantal grammaticale structuren. Hinskens (2004, 21) wijst op het belang van dergelijk onderzoek (cf. Hinskens 1996, Vandekerckhove 2000, Ghyselen 2016): “De meeste uiteenzettingen over regiolecten en regionale variëteiten van de standaardtaal berusten op het onderzoek van afzonderlijke verschijnselen, op veranderingen in één enkel dialectkenmerk, één enkele taalvariabele. We weten nog voor geen enkele regio in het Nederlandse taalgebied in hoeverre regiolecten en regionale variëteiten van de standaardtaal werkelijk bestaan als structureel of minstens statistisch gefixeerde systemen.”

Het onderzoek is uitgevoerd in de Langstraatregio in Noord-Brabant, een gebied ten noorden van Tilburg en ten westen van 's-Hertogenbosch. Ze vallen net als het Tilburgs onder het Midden-Noord-Brabants. De deelnemende sprekers komen uit de plaatsen Drunen, Waalwijk en Kaatsheuvel. De verschillen tussen deze naburige dialecten zijn niet aanzienlijk en liggen vooral op het vlak van het lexicon. Op grammaticaal vlak zijn de dialecten nagenoeg identiek. In paragraaf 2 gaan we daar verder op in en beschrijven we de methode. De onderzoeksresultaten worden vervolgens per categorie besproken in paragraaf 3. Paragraaf 4 gaat in op het totaalbeeld dat uit de analyse van de individuele structuren is gekomen. De conclusie volgt in paragraaf 5.

2 Methode

Aan dit onderzoek hebben 38 participanten deelgenomen, mannen en vrouwen in de leeftijd van 29 tot en met 81. Ze zijn opgegroeid in Drunen (K143p), Waalwijk (K141p) of Kaatsheuvel (K164a) en hebben daar het merendeel van hun leven gewoond. Alle participanten zijn een vorm van dialect machtig en zijn opgevoed in een gezin waarin het dialect van een of twee van de drie plaatsen werd gesproken of een mix van dialect en Standaardnederlands. De participanten zijn in vijf leeftijdsgroepen verdeeld (29-39, 40-49, 50-59, 60-69 en 70-80), zodat we waar mogelijk op leeftijdsverschillen in kunnen gaan.

De dialecten van de naburige plaatsen Drunen, Waalwijk en Kaatsheuvel zijn nauw aan elkaar verwant. De drie dialecten hebben op een licht accentverschil na hetzelfde klankrepertoire, maar de fonemen komen niet altijd in dezelfde woorden voor. Waar Drunen bijvoorbeeld een [ɪ] en [ʏ] voor [s] heeft, hebben Waalwijk en Kaatsheuvel [i] en [y]²: Drunens *mist*, *vis*, *bus*, *dus* tegenover Waalwijk en Kaatsheuvelds *miest*, *vies*, *buus*, *duus*. In Drunen en Kaatsheuvel zijn de *ij* en *ui* overal behalve op het morfeem-einde gemonoftongerd: ‘*n bruin truike* [ə̃m brœ̃ɲn trœ̃ɲkə] ‘een bruin trui-tje’ (Waalwijk) tegenover ‘*n brèùn truike* [ə̃m brœ̃:n trœ̃ɲkə] (Drunen en Kaatsheuvel), en ‘*n blij kijnd* [ə̃m blɛ̃ɲ kɛ̃ɲnt] (Waalwijk) tegenover ‘*n blij kèènd* [ə̃m blɛ̃ɲ kɛ̃:nt] ‘een blij kind’ (Drunen en Kaatsheuvel). Op morfologisch vlak kennen de dialecten in kwestie maar een handjevol verschillen. Een daarvan is dat Waalwijk minder verkorting van klinkers laat zien dan Drunen en Kaatsheuvel. Voorbeelden zijn *gij vjnt* [ɣɛ̃ɲ vɛ̃ɲnt] ‘jij vindt’ tegenover *gij vent* [ɣɛ̃ɲ vent], of *kijnder* [kɛ̃ɲndər] ‘kinderen’ tegenover *kender* [kɛ̃ndər]. Dus in Drunen en Kaatsheuvel wordt een stamklinker (als die niet gevolgd wordt door een fricatief, [r] of nasaal plus consonant in de stam) verkort als de uitgang [-t] volgt, maar in Waalwijk worden bepaalde historisch verlengde klinkers, zoals in *vinden* > *viinden* > *vijnde* > *vijne*, niet verkort. De grammaticale kenmerken die wij hebben onderzocht, zijn steeds identiek, zoals de verbuiging van adnominale woorden (paragraaf 3.4). Zo heeft het adjectief *jong* [jɔ̃ŋ] in het meervoud in alle drie de dialecten een nulmorfeem: *jongØ kijnder* (Waalwijk) en *jongØ kender* (Drunen en Kaatsheuvel).

De vormen die uit het onderzoek kwamen, zijn vergeleken met die van het oorspronkelijke dialect van de drie plaatsen. Het ijkpunt is daarbij niet meer dan een momentopname in de diachrone ontwikkeling. Voor dit onderzoek is het dialect van hoogstens receptief tweetalige moedertaalsprekers die

tussen 1881 en 1929 geboren zijn, als oorspronkelijk dialect beschouwd (zie paragraaf 1). Alle onderzochte taalkenmerken hebben we van tevoren vastgesteld bij zeer dialectvaste sprekers, die geboren zijn tussen 1926 en 1929, en aan de hand van opnames van dialectsprekers, van wie de oudste in 1901 geboren werd. Bovendien is gekeken naar de transcripties in de *Reeks Nederlandse Dialectatlassen* (RND) (Weijnen, 1952b, K.141, K.143 en K.164a; de betreffende informanten waren geboren tussen 1881 en 1926). De gegevens uit de RND komen vrijwel geheel overeen met wat de dialectvaste sprekers zeggen. Onze drie plaatsen werden in de Morfologische (MAND) resp. Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten (SAND) niet onderzocht. De dichtstbijzijnde plaatsen zijn Loon op Zand en Oisterwijk (MAND) en Waspik en Vlijmen (SAND). De gegevens van die meetpunten laten geen diversiteit zien; er wordt telkens één vorm gegeven. Die vormen zijn nooit, en dat geldt zelfs voor vrijwel alle gegevens voor Noord-Brabant, te kwalificeren als hyperdialectvormen.

Met iedere participant zijn twee taken uitgevoerd, beide gericht op semispontane spraakproductie. Daarbij is het gebruik van grammaticale structuren uitgelokt zonder dat de taalgebruiker zich bewust was van het kenmerk in kwestie. De onderzoeker sprak zelf ook dialect, in een variëteit die kenmerkend is voor zijn leeftijd (24). Van tevoren waren de participanten geïnstrueerd om antwoord te geven in *hun eigen vorm* van het dialect. Daarbij werd besproken dat er in dezen geen “juist” of “onjuist” Drunens, Waalwijks of Kaatsheuvels dialect bestaat. Het ligt in de lijn der verwachting dat oudere sprekers vaster zijn in het dialect dan jongere. Uit de gesprekken met de participanten is dan ook naar voren gekomen dat ze het als vanzelfsprekend ervaren dat oudere sprekers “ouderwets”, “platter” of “zwaarder” dialect spreken. Alle participanten bleken zeer gevoelig voor zulke verschillen: vormen die dichter bij het oorspronkelijke dialect lagen, deden jongere sprekers (soms zelfs honend) af als “plat” en niet eigen. Ze leken dus niet de intentie te hebben de onderzoeker een zo oud mogelijk dialect te laten horen. Alle responsen zijn digitaal opgenomen en later getranscribeerd.

De participanten moesten in het eerste experiment in hun dialect verwoorden wat ze in filmfragmenten zagen. Ze kregen een reeks filmpjes van enkele seconden te zien waarin de onderzoeker een handeling uitvoerde met één of twee ondubbelzinnige voorwerpen die zo evident mogelijk waren gemaakt, zoals (in het Nederlands) *jas*, *broek*, *bloem*, *doosje*, *haakje* en een getekend *huisje*. In een van de fragmenten hing de onderzoeker bijvoorbeeld een jas aan een klein ijzeren haakje naast een qua vorm identieke

grotere haak. De participant had de taak om in het dialect te beschrijven wat hij of zij zag. De volgende voorbeeldzin illustreert een typische situatie:

- (1) onderzoeker: *Wè doej ik doar?*
 ‘Wat doe ik daar?’
 participant: *Gij hangt oewe jas òn dè klèèn hòkske.*
 ‘Jij hangt je jas aan dat kleine haakje.’

Dit eerste experiment richtte zich op diminutieven en de verbuiging van adnominale woorden. Zo ontlokte het fragment van het bovenstaande voorbeeld het diminutief van *hoak* [hɔ:k] ‘haak’ ~ *hòkske* [hòkskə] en de verbuiging van het bezittelijk voornaamwoord van de tweede persoon bij *jas* [jas] – *oewe* [uə] met een mannelijke uitgang (zie paragraaf 3.4).

In de tweede taak kregen de participanten audiofragmenten met dialectzinnen te horen. Vervolgens werd hun steeds de vraag gesteld hoe ze de zin in hun eigen dialectvariëteit zouden zeggen. Voor deze tweede taak werden dertig in audiovorm opgenomen dialectzinnen gebruikt. Die waren voorafgaand aan het onderzoek in het dialect vertaald door twee vrouwelijke informanten van half zestig, die beiden een vrij oorspronkelijke variëteit spraken. Een van hen was afkomstig uit Kaatsheuvel, de ander uit Baardwijk in Waalwijk, een overgangsgebied tussen het Waalwijkse en Drunense dialect. Eerst liet de onderzoeker de twee informanten steeds een zin in hun eigen variëteit vertalen, die wat de onderzochte kenmerken betreft gelijk was aan de oorspronkelijke variëteit. Vervolgens vroeg hij ze de zin nogmaals uit te spreken, maar dan met een aanpassing: een vernederlandsing of een hyperdialectische vorm. Als voorbeeld dient hier de zin *Jij hebt nog jonge kinderen*. De twee sprekers vertaalden die als *Gij het nòg jong kender* [ʝɛi fiet nɔx jɔŋ kɛndər]. De onderzoeker vroeg ze de zin te herhalen maar in plaats van het oorspronkelijke *jong* het vernederlandsste *jonge* [jɔŋə] te zeggen. Elke testzin bevat één aangepast element: ofwel een in bepaalde mate vernederlandsst element (zoals het bovenstaande *jonge* in plaats van *jong*), ofwel een hyperdialectisch element. De gemanipuleerde zin *Gij het nòg jonge kender* nam de onderzoeker op. Later maakte hij een selectie uit het materiaal van de twee sprekers: hij koos per zin voor de meest natuurlijk klinkende informant van de twee. Het doel van de manipulaties was om in het onderzoek te kijken of de participanten het gemanipuleerde element zouden behouden in hun respons (in dit geval de vorm *jonge*), of dat ze het zouden veranderen in de oorspronkelijke vorm (de vorm *jong*). In het geval van bepaalde grammaticale kenmerken bestond bovendien de kans dat ze

een gehoorde vorm zouden vervangen door een tussenvorm of hyperdialectische vorm.

Bij elke zin werd de participanten gevraagd om de zin in eigen woorden te zeggen. Van tevoren was hun verteld dat de sprekers in de audio-opnames ergens uit de buurt kwamen. Ze kregen elke zin slechts één of twee keer te horen en moesten dan hun eigen versie geven. Ze wisten niet waarop de onderzoeker lette. Soms merkten ze in eerste instantie op dat ze de zin precies zo zouden zeggen als de spreker in het audiofragment maar gaven ze vervolgens toch een geheel eigen antwoord. In bepaalde gevallen gaven ze de indruk dat er meerdere mogelijkheden waren; alleen in die gevallen vroeg de onderzoeker ze expliciet om bevestiging van die nevenvormen. Beide experimenten werden uitgevoerd met één informant tegelijkertijd.

Behield een participant het gemanipuleerde – dus vernederlandste of hyperdialectische – element of gebruikte hij er zelf een, dan hebben we dat in de analyse geïnterpreteerd als acceptatie van het vernederlandste of hyperdialectische element in zijn dialectgrammatica. De verwachting was dat jongere sprekers meer vernederlandste en hyperdialectische elementen zouden accepteren en gebruiken dan de oudere sprekers. Daar kan tegen ingebracht worden dat het behouden van het gemanipuleerde element het resultaat van spiegeling van de aangeboden stimulus zou zijn. Maar zelfs als het om spiegelen ging, blijft de bevinding staan dat de oudere, dialectvastere sprekers dit minder deden dan de jongere sprekers: de data laten namelijk zien dat oudere sprekers in hun responsen vaker oorspronkelijke vormen gebruikten dan jongere sprekers.

Er zijn met deze dertig zinnen negen morfologische en syntactische taalkenmerken onderzocht. Het betreft naamvallen bij voornamen, hulpwerkwoordverdubbeling in de voltooiden tijd, expletief *dat*, werkwoordsvervoeging van de verleden tijd van de tweede persoon, het pronomen van de eerste persoon meervoud in inversie [mə], de [ɣ] tussen persoonsvorm en pronomen, diminutieven, de verbuiging van adnominale woorden en vooropplaatsing bij imperatieven (zie Van Spijk 2015). Voor deze kenmerken was gekozen omdat die kenmerken bij de auteurs voorafgaand aan het onderzoek waren opgevallen als vatbaar voor verandering. Ieder onderzocht kenmerk kwam gemiddeld vier keer in de dertig zinnen voor. Het was niet nodig om zogenoemde fillerzinnen in de stimuli op te nemen, omdat het grote aantal verschillende kenmerken voorkwam dat een daarvan de aandacht trok. Van de bovengenoemde kenmerken bespreken we in dit artikel een selectie: vier morfologische kenmerken.

3 Discussie van de resultaten

In deze paragraaf illustreren we op welke manieren de Langstraatse dialecten veranderingen ondergaan onder invloed van het Nederlands, waarbij we steeds een vergelijking tussen de polen van het oorspronkelijke dialect en de standaardtaal maken. We behandelen vier onderzochte morfologische kenmerken uit het onderzoek: het pronomen van de eerste persoon meervoud in inversie [mə] (paragraaf 3.1), de [ɣ] tussen persoonsvorm en pronomen (paragraaf 3.2), diminutieven (paragraaf 3.3) en de verbuiging van adnominale woorden (paragraaf 3.4). De nadruk ligt op de grote vormvariatie, met de typische regiolectvormen die tussen het Nederlands en het oorspronkelijke dialect te plaatsen zijn, en daarnaast nieuwvormingen die te classificeren zijn als hyperdialect. In de analyse zijn de informanten ingedeeld in vijf leeftijdsgroepen: 29-39, 40-49, 50-59, 60-69, 70-80.

3.1 De eerste persoon meervoud in inversie

Het onbeklemtoonde persoonlijke voornaamwoord *we* [βə] kent in het oorspronkelijke dialect de allomorf *me* [mə]. Die vorm wordt in twee gevallen gebruikt: in inversie of na complementeerdere. Zo staat *we loôpe* [βə lu'ɔpə] 'we lopen' tegenover *loôpe me* [lu'ɔpə mə] 'lopen we' en *dè me loôpe* [dɛ mə lu'ɔpə] 'dat we lopen'. Bij werkwoordsvormen waarvan de stam op een klinker eindigt en de uitgang in de eerste persoon meervoud een [n] is (voorts klinkerstammen genoemd), treedt assimilatie met het pronomen op. Zo staat *we zen* [βə zɛn] 'we zijn' tegenover *zemme* [zɛmə] 'zijn we' en *we won* [βə βɔn] 'we wilden' tegenover *womme* [βɔmə] 'wilden we'.

Voorafgaand aan het onderzoek hadden we de indruk dat in jongere dialectvariëteiten *me* door *we* vervangen wordt: *zemme* wordt *zen we*. Om die hypothese te toetsen is het gebruik van *me* onderzocht aan de hand van drie zulke werkwoordsvormen: *hemme* [ɦɛmə] 'hebben we', *hamme* [ɦamə] 'hadden we' en *zomme* [zɔmə] 'zouden we'.³ Voor deze werkwoordsvormen is gekozen omdat het twee zeer frequente hulpwerkwoorden zijn, waarvan we het eerste dus in twee werkwoordstijden getest hebben. Vooral de gevonden varianten van *hamme*⁴ geven een interessant beeld vanwege de grote vormenrijkdom. De verwachting was dat oudere sprekers *hamme* gebruikten en dat jongere variëteiten dichter bij het Nederlandse *hadden we* zaten. De resultaten die we hier bespreken zijn verkregen in experiment 2, aan de hand van de volgende testzin. Zin (2a) laat de zin in het oorspronkelijke dialect zien; (2b) is de zo goed als geheel vernederlandste variant die de participanten te horen kregen.

- (2) a. *Doar hamme nie op gelet.* [dɔ:r ɦamə ni ʊp ɡələt]
 b. *Doar hadde we nie op gelet.* [dɔ:r ɦadə βə ni ʊp ɡələt]
 ‘Daar hadden we niet op gelet.’

Na het horen van zin (2b) spraken de participanten de zin in hun variëteit van het dialect uit. De resultaten in tabel 1 laten maar liefst vijf vormvarianten zien⁵:

Tabel 1 De resultaten bij de teststimulus *hadde we* [ɦadə βə]

groep	p	t	[ɦamə]		[ɦan βə]		[ɦaβə]		[ɦajə βə]		[ɦadə βə]	
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
29-39	5	5							1	20	4	80
40-49	4	5			1	20			1	20	3	60
50-59	8	8			1	12,5	1	12,5			6	75
60-69	10	11	2	18,2	5	45,5	2	18,2			2	18,2
70-80	11	11	3	27,3	1	9,1					7	63,6

p = aantal participanten, t = tokens.

Bij vormen als *hamme* treedt variatie op in zowel het werkwoordelijke als het pronominale deel van samengesmolten vormen.⁶ Allereerst valt op dat *hamme* [ɦamə] zelfs in de oudste groep slechts drie keer voorkomt; in de drie jongste groepen is die vorm afwezig. Het vernederlandste *hadde we* [ɦadə βə] is zeer frequent in de jongste drie groepen en opvallend genoeg ook in de oudste. In de groep van 60-69 is de grootste rol weggelegd voor de vorm *han we* [ɦan βə], dat net als *hawwe* [ɦaβə] en *hajje we* [ɦajə βə] kenmerkend is voor het regiolect.

Taalcontact heeft kortom gezorgd voor vormen die als meer of minder lijkend op Standaardnederlands beschouwd kunnen worden. Sommige vormen zijn compromisvormen op de diaglossische lijn tussen standaardtaal en oorspronkelijk dialect maar een vorm als *hajje we* lijkt minder goed op die lijn te plaatsen. Zo'n vorm is in elk geval nog sterk afwijkend van de vorm in de standaardtaal.

3.2 De [ɣ] tussen persoonsvorm en pronomen

In de derde persoon enkelvoud en de tweede persoon enkelvoud en meervoud verdwijnt in het oorspronkelijk dialect de uitgang [-t] en de klinkerverkorting als het pronomen 't [ət] erop volgt – zowel in de functie van onderwerp als voorwerp. Zo staat 't *komt* [ət kʊmt] 'het komt' tegenover *doar koom* 't [kɔ:m ət] 'daar komt het', *gùllie gebrùkt* [ɣœli ɣəbrœkt] 'jullie gebruiken' tegenover *gùllie gebrèùk* 't [ɣœli ɣəbrœ:k ət] 'jullie gebruiken het', en *ge kôpt* [ɣə kʊpt] 'je koopt' tegenover *ge koôp* 't [ɣə ku:ɔp ət] 'je

koopt het'. Bij de in de vorige paragraaf aangehaalde klinkerstammen verdwijnt niet alleen de [t] – indien aanwezig – tussen de stam en [ət], maar verschijnt ook een [ɣ]: *ge hat* [ɣə fiat] 'je had' tegenover *ge hag* 't [ɣə fiay ət] 'je had het'; *ze doe(j)* [zə du(i)] tegenover *ze doeg* 't [zə duy ət] 'ze doet het'; *t stò(j)* [ət stɔ(i)] tegenover *doar stòg* 't [dɔ:r stɔy ət] 'daar staat het'.⁷

Uit ons onderzoek blijkt dat bij zulke werkwoordsvormen in jongere dialectvariëteiten nevenvormen zonder [ɣ] ontstaan. In plaats van *ze hag* 't [zə fiay ət] vinden we ofwel de reguliere dialectvorm die in het oorspronkelijke dialect niet vóór [ət] gebruikt wordt, *ze haj* 't [zə fiɑj ət], ofwel de Standaardnederlandse vorm: *ze had* 't [zə fiat ət]. We hebben hier naast die standaardtalige vorm *had* 't dus te maken met typische regiolectvormen als *haj* 't, die we in deze paragraaf verklaren.

Het gebruik van de [ɣ] is onderzocht aan de hand van drie werkwoordsvormen: *hig* 't [fiɣ ət] 'heeft het', *hag* 't [fiay ət] 'had het' en *doeg* 't [duy ət] 'doet het'. Hier bespreken we *hig* 't. De resultaten zijn verkregen in experiment 2, aan de hand van de volgende testzin. Zin (3a) laat de zin in het oorspronkelijke dialect zien; (3b) is de vernederlandste variant die de participanten te horen kregen.

- (3) a. *Hiêr hig* 't *nie gesneêuwd*. [fi:r fiɣ ət ni ɣəsnɪ'ɣʊt]
 b. *Hiêr heej* 't *nie gesneêuwd*. [fi:r fiɛj ət ni ɣəsnɪ'ɣʊt]
 'Hier heeft het niet gesneeuwd.'

Na het horen van zin (2b) spraken de participanten de zin in hun variëteit van het dialect uit. De resultaten in tabel 2 laten maar liefst vijf vormvarianten zien⁸:

Tabel 2 De resultaten bij de teststimulus *heej* 't [hɛjət]

groep	p	t	[fiɣ ət]		[fiɛɣ ət]		[fiɛj ət]		[fiɪt]		[fiɛt ət]	
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
29-39	5	6	2	33,3			2	33,3			2	33,3
40-49	4	5	1	20			2	40			2	40
50-59	8	9	2	22,2	1	11,1	3	33,3			3	33,3
60-69	10	10	7	70	1	10	2	20				
70-80	10	11	6	54,5			2	18,2	1	9,2	2	18,2

Hig 't komt het meest voor in de oudste groepen; *hi*'t, met het wegvallen van zowel [ɣ] als [ə]⁹, daarentegen slechts bij twee oudere sprekers. *Heg* 't lijkt analogisch te zijn ontstaan bij de tweede person (*ge heg* 't). De vorm *heej* (nevenvorm van *hi* [fi]¹⁰) komt in het oorspronkelijke dialect niet vóór 't,

bleek uit het voorafgaande onderzoek naar die variëteit. Hij is dus overgeneraliseerd in de positie voor *t*. De vorm *hei t* wordt tot slot gebruikt door een participant uit de oudste groep: later bleek zij ouders te hebben uit het aangrenzende Nieuwkuijk, waar *hei* in het oorspronkelijke systeem past. De vorm is dus vergelijkbaar met *heej t*.¹¹ *Het t* is vrij frequent in de jongste drie groepen en is een combinatie van dialectische en standaardtalige elementen: het heeft de klinker van de tweede persoon met daarbij de uitgang [t] van het standaardtalige *heeft t*. De Nederlandse vorm *heeft t* is geheel afwezig, evenals de vorm *hit t* [ɦit ɛt], waarin de Nederlandse uitgang [t] gecombineerd zou zijn met de oorspronkelijke vorm [ɦi].

Eenzijds breiden dialectvormen zich uit naar contexten waarin ze oorspronkelijk niet voorkwamen, zoals *heej vóór t*, waardoor het functieonderscheid tussen *hig* en *heej* wegvalt. Anderzijds ontstaan er nieuwe tussenvormen, zoals *heg t* en *het t*, door invloed van andere dialectvormen of Nederlandse invloeden.

3.3 Diminutieven

Net als in het Standaardnederlands bepaalt de fonologische structuur van het substantief de vorm van het diminutiefsuffix. Het volstaat hier om te wijzen op twee groepen suffixen in de dialecten. Enerzijds zijn er de varianten van het element *-ke* [kə], dat afhankelijk van de structuur van het substantief soms *-eke* [əkə] of *-ske* [skə] wordt. Voorbeelden zijn *èèrm* [ɛ:rəm] ~ *èèrmke* [ɛ:rəmkə] ‘armpje’, *pin* [pɪn] ~ *pinneke* [pɪnəkə] ‘pinnetje’, *wang* [βaŋ] ~ *wangske* [βaŋskə] ‘wangetje’. Anderzijds zijn er woorden met een gepalataliseerd suffix: *bed* [bet] ~ *bedje* [bɛtʃə] ‘bedje’, *steên* [stiːɛn] ~ *stêntje* [stiːntʃə] ‘steentje’. Twee bijkomende kenmerken zijn klinkerverkorting en umlaut. Umlaut komt in Kaatsheuvel en Waalwijk op enkele resten na niet voor; Drunen kent wel umlaut: de umlautisoglossen lopen ten westen maar ook ten oosten van het dorp (zie bijvoorbeeld Weijnen, 1937, p. 35). Vergelijk *kan* [kan] ~ *kenneke* [kenəkə] met *kat* [kat] ~ *katje* [katʃə]. Klinkerverkorting is daarentegen een vaste regel in alle dialecten, tenzij bepaalde fonologische kenmerken van het substantief het verhinderen. Zo blokkeert een (epenthetische) sjwa in de lettergreep voor het suffix verkorting, zoals in *èèrmke* [ɛ:rəmkə] (net in als *voogeltje* [voːyɔltʃə]). Ook worden tweeklanken op de morfeemgrens niet verkort, zoals in *trui* [trœy] ~ *truike* [trœy̯kə] tegenover *huis* [ɦœys] ~ *hùske* [ɦœskə] (Waalwijk; in Drunen en Kaatsheuvel is het *hèùs* [ɦœːs] ~ *hùske* [ɦœskə]).¹²

In het onderzoek is gekeken naar klinkerverkorting en het diminutiefsuffix. Vanwege de geografische verschillen zijn omtrent de umlaut geen

hypotheses opgesteld. De kenmerken zijn onderzocht aan de hand van taak 1. In dit artikel bespreken we de resultaten van twee teststimuli.

We beginnen met de dialectvorm van het verkleinwoord *doosje*. De participanten bekeken een filmpje waarin een klein kartonnen doosje gevangen werd. Alle participanten herkenden het voorwerp als zodanig. In de resultaten zien we vier tussenvormen. Daarin zijn oorspronkelijke elementen verloren gegaan of vervangen door Nederlandse. In het oorspronkelijke dialect wordt in de diminutievorm de klinker of diftong verkort, waarbij de laatste stijgend wordt: [uːɔ̯] → [ʊ] (of eventueel met umlaut [ÿ])¹³. Het onderzoek heeft een grote verscheidenheid aan vormen opgeleverd, hier weergegeven in tabel 3:

Tabel 3 De resultaten bij de teststimulus *doosje*

groep	p	t	[dʏskə]		[dʊʊskə]		[dʊskə]		[dɔ̯skə]		[doːskə]	
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
29-39	5	6							5	83,3	1	16,7
40-49	4	4							4	100		
50-59	8	8	1	12,5			1	12,5	6	75		
60-69	10	11	3	27,3			5	45,5	2	18,2	1	9,1
70-80	11	11	3	27,3	3	27,3	4	36,4	1	9,1		

De vorm *dūske* [dʏyskə] met de stijgende diftong komt niet in de resultaten voor en is enkel bij het beschrijven van het oorspronkelijke dialect waargenomen bij oudere Drunense dialectsprekers. In het verder exclusief Drunense *duske* is de diftong vervangen door een monoftong. *Dôske* zonder umlaut komt alleen in de oudste groep voor. In die groep en in de twee jongere wordt ook de diftong vervangen door de gesloten monoftong [ʊ], die de regelmatige verkorting is van [oː] in plaats van [uːɔ̯].¹⁴ In [dɔ̯skə] zien we vervolgens de vervanging van [ʊ] door de lagere [ɔ̯] (cf. Collins & Mees 2003, p. 132) van het Standaardnederlands, dat het foneem /ʊ/ immers niet kent. De vorm *dooske* is tot slot een typische tussenvorm: het heeft het suffix *-ke* [kə] maar de verkorting ontbreekt en de diftong is vervangen door een monoftong.

De tweede onderzochte vorm die we bespreken, laat hyperdialectisering zien: kenmerken worden geovergeneraliseerd naar contexten waar ze in het oorspronkelijke dialect ongrammaticaal zijn. De suffixen *-ke* [kə] en *-ske* [skə] zijn elementen die vatbaar blijken voor overgeneralisatie. Het suffix *-ske* kan *-ke* vervangen (zie ook Swanenberg (2016): *clubke* > *clubske*). Dat lijkt erop te wijzen dat *-ske* als een meer Brabantse dialectvorm wordt ervaren. Beide verschijnen ze voorts waar het oorspronkelijke dialect *-je*

[jə] of *-tje* [tʃə] heeft. In dit onderzoek is het diminutief van *poal* [pɔ:l] ‘paal’ geanalyseerd. De participanten bekeken een filmpje waarin de onderzoeker over een verkeerspaaltje sprong. Alle participanten herkenden het voorwerp als zodanig. De resultaten staan in tabel 4:

Tabel 4 De resultaten bij de teststimulus *paaltje*

groep	p	t	[pɔltʃə]		[pɔltʃə]		[paltʃə]		[pa:ltʃə]		[pa:lkə]		[palkə]		[palskə]	
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
29-39	5	5	1	20	1	20	1	20					1	20	1	20
40-49	4	4	3	75			1	25								
50-59	8	8	6	75	2	25										
60-69	10	10	8	80	1	10				1	10					
70-80	11	11	10	90,9					1	9,1						

De oorspronkelijke vorm *pòltje* [pɔltʃə] (met verkorting van de stamklinker van *poal* [pɔ:l] en het suffix *-tje* [tʃə]) domineert in alle groepen behalve de jongste. De vormen [pɔltʃə] en [paltʃə] komen niet in de oudste groep voor en zijn vergelijkbaar: in beide gevallen is de verkorting aanwezig maar gaat het om een afwijking van de oorspronkelijke klinker [ɔ]: de klinker [ɑ] is lager en ontrond en de vernederlandste klinker [ɔ] is hoger (cf. Collins & Mees 2003, p. 132). Bij [pa:ltʃə] ontbreekt de verkorting en zien we een verlaagde, ontronde klinker [ɑ:] die dichterbij de Standaardnederlandse [a:] van *paaltje* ligt; de spreker in kwestie realiseerde *poal* dan ook als [pa:l]. De laatste drie resultaten zijn typische vormen van hyperdialect. De vormen [pa:lkə], [palkə] en [palskə] komen elk eenmaal voor, waardoor de vraag rijst of ze incidenteel zijn. De vorm [pa:lkə] is daarbij weer opvallend omdat ook de kenmerkende klinkerverkorting ontbreekt. Het is onwaarschijnlijk dat de [kə]-vormen het resultaat zijn van horizontale nivellering – contact met naburige dialecten. Dat zou namelijk betekenen dat horizontale nivellering voor vormen zorgt die verder van het Standaardnederlands af liggen, terwijl ook bij horizontale nivellering in jongere variëteiten opvallende plaatselijke dialectkenmerken verdwijnen (zie de inleiding) en zich juist niet verspreiden. De [kə]-vormen zijn immers opvallender Brabants dan *pòltje*.¹⁵

De klinkers in tussenvormen illustreren de verschillende manieren waarop het dialect kenmerken verliest en andere overneemt van het Nederlands. Daarnaast zien we dat hyperdialect zich in vele, niet vaststaande vormen manifesteert, met overgeneralisatie van dialectkenmerken.

3.4 De verbuiging van adnominale woorden

De dialecten van de Langstraat kennen een adnominaal inflectiesysteem met drie geslachten en één gemeenschappelijk meervoud. Naamvallen spelen geen rol: door accusativisme is enkel de oorspronkelijke accusatiefvorm overgebleven in alle syntactische functies (Hinskens & Taeldeman 2013). De verbuiging van een adnominaal woord is daarentegen afhankelijk van fonologische en eventueel morfologische factoren: de beginconsonant van het erop volgende woord (in mannelijke naamwoordgroepen) of de eindconsonant van het adnominale woord zelf (in vrouwelijke naamwoordgroepen en in het meervoud). Adnominale woorden in onzijdige woordgroepen kennen maar één verbuiging (in tegenstelling tot het Nederlands, waar het type lidwoord van belang is¹⁶). In tabel 5 staat een schematische weergave van de hoofdregels.

Tabel 5 De adnominale verbuiging van de dialecten

	mannelijk		vrouwelijk en meervoud		onzijdig
	volgende woord begint met		adnominale woord eindigt op		
	klinker /b/, /d/, /f/, /t/	andere medeklinker	/m/, /n/, /ŋ/, /l/, /r/, /j/, /w/	andere medeklinker	
lidwoord	'nen [(ə)nən] d'n [dən]	'ne [(ə)nə] de [də]	'n [ən] de [də]		'n [ən] t [ət]
voornaam-woord	-en [ən]	-e [ə]	afhankelijk van het type voornaamwoord		-∅
bijvoeglijk naamwoord			-∅	-e [ə]	

In dit artikel gaan we dieper in op de verbuiging in mannelijke en vrouwelijke woordgroepen, waar in het onderzoek naar gekeken is. Adnominale woorden in mannelijke naamwoordgroepen eindigen altijd op *-e* [ə]. Daar komt een *-n* [n] bij indien het erop volgende woord begint met een [b], [d], [f], [t]¹⁷ of klinker. Hieronder staan enkele voorbeelden met verschillende typen adnominale woorden:

- (4) a. *zo'ne groôte stoêl* [zʊnə ɣruːɔtə stu:l] 'zo'n grote stoel'
 b. *welken dag* [βɛləkən dax] 'welke dag'
 c. *diejen aauwe meens* [diːjən a:uə mē:s] 'die oude man'
 d. *'ne nijen bessem* [nə nɛjəm bɛsəm] 'een nieuwe bezem'
 e. *oewen hoêd* [uːən hɯ:t] 'je hoed'
 f. *ginnen êene kêr* [ɣɪnən iːɛnə kiːɣr] 'niet één keer'
 g. *d'n dreûgen doek* [dən dɾyːœɣən duk] 'de droge doek'

In vrouwelijke naamwoordgroepen gelden andere regels. De meeste typen voornaamwoorden en het onbepaald lidwoord krijgen geen uitgang. Het adjectief eindigt op *-e* [ə] maar die uitgang valt weg als het adjectief zelf eindigt op een sonorant ([n], [m], [ŋ], [r], [l] en semivocalen). In die gevallen is er dus sprake van een nulmorfeem (∅).

- (5) a. *zo'n∅ zwoar∅ kaast* [zʊn zβɔ:r ka:st] 'zo'n zware kast'
 b. *d'r∅ valse kat* [dər valsə kat] 'haar valse kat'
 c. *die∅ jong∅ koej* [di juŋ kuɨ] 'die jonge koe'
 d. *heur∅ liêve moêder* [hœ:r li:və mu:dər] 'haar lieve moeder'
 e. *'n∅ roôj∅ blom* [ən ru'ɔ̃ blɔm] 'een rode bloem'
 f. *oons∅ hoôge töffel* [ô:s fiu'ɔ̃ə tɔfəl] 'onze hoge tafel'
 g. *de∅ dikke vrouw* [də dikə vrɔu] 'de dikke vrouw'

In vergelijking met het Nederlandse systeem kunnen we de volgende generalisatie maken voor het oorspronkelijke dialect: het mannelijke geslacht kent meer verbuiging dan het Nederlands (er komt in het dialect immers altijd *-e(n)* [ə(n)] bij) terwijl het vrouwelijke geslacht minder verbuiging kent (de *-e* [ə] ontbreekt in bepaalde gevallen).

Er zijn zestien woordgroepen onderzocht in taak 1 en 2. Het zou te ver voeren om alle testzinnen te bespreken en de resultaten van de individuele woordgroepen in tabelvorm te tonen, ook vanwege de enorme variatie die uit het testen van de zestien onderzochte woordgroepen is gekomen in beide taken van het onderzoek. Daarom houden we het hier bij twee beknopte overzichtstabellen en een voorbeeld uit taak 1 en 2.

De participant beschreef in taak 1 wat hij zag gebeuren in een filmfragment. In het fragment dat in paragraaf 2 besproken is, zag de participant bijvoorbeeld de onderzoeker zijn jas aan een klein ijzeren haakje hangen naast een qua vorm identieke grotere haak. Zo ontlokte de onderzoeker de verbuiging van het bezittelijk voornaamwoord van de tweede persoon bij *jas* [jas]: *oewe* [uɔ̃ə]. In taak 2 kreeg de participant zin (6b) te horen, die in het oorspronkelijke dialect als in (6a) zou luiden. In de aangeboden stimulus is de verbuiging van het bijvoeglijk naamwoord vernederlandst: het wordt verbogen zoals het Standaardnederlandse *oude*, terwijl het in het oorspronkelijke dialect uitgangsluus is.

- (6) a. *'r Laag 'n aauw∅ koej in de waaj.* [ər la:ɣ ən a:u kuɨ in də βa:iɨ]
 b. *'r Laag 'n aauwe koej in de waaj.* [ər la:ɣ ən a:uə kuɨ in də βa:iɨ]
 'Er lag een oude koe in de weide.'

De gegevens in tabel 6 (mannelijke adnominalia) en tabel 7 (vrouwelijke adnominalia) zijn een samenvatting van alle data die verkregen zijn aan de hand van de zestien teststimuli. Adnominalia zijn verdeeld in oorspronkelijke dialectvormen, vernederlandste vormen, ambigue vormen en hyperdialectvormen. Adnominalia die in het Standaardnederlands en het dialect hetzelfde zijn (zoals het lidwoord *de* bij mannelijke woorden in een context die het ontbreken van de uitgang [n] uitlokt, bijvoorbeeld in *de noam*) zijn beschouwd als ambigu.

Tabel 6 De resultaten bij de mannelijke adnominalia

groep	p	t	Oorspronkelijk		Vernederlandst		Ambigu		Hyperdialect	
			N	%	N	%	N	%	N	%
29-39	5	24	15	62,5	8	33,3	1	4,2		
40-49	4	20	17	85	3	15				
50-59	8	39	34	87,2	5	12,8				
60-69	10	46	41	89,1	4	8,7	1	2,2		
70-80	11	52	49	94,2	3	5,8				

We zien in tabel 6 dat de oudere participanten de meeste oorspronkelijke vormen realiseren. Vernederlandste vormen komen vooral in de jongste groep voor. Hyperdialect komt geheel niet voor: de [n] verschijnt alleen voor [b], [d], [f], [t] of klinker en niet voor andere medeklinkers.

Tabel 7 De resultaten bij de vrouwelijke adnominalia

groep	p	t	Oorspronkelijk		Vernederlandst		Ambigu		Hyperdialect	
			N	%	N	%	N	%	N	%
29-39	5	21			6	28,6	6	28,6	9	42,9
40-49	4	16	1	6,25	2	12,5	6	37,5	7	43,8
50-59	8	33	7	21,2	5	15,2	14	42,2	7	21,2
60-69	10	40	9	22,5	4	10	19	47,5	8	20
70-80	11	41	14	34,1	3	7,3	20	48,8	4	9,8

Tabel 7 laat de resultaten zien van de geproduceerde adnominale woordgroepen bij vrouwelijke zelfstandige naamwoorden. Adnominalia die in het Standaardnederlands en het dialect hetzelfde zijn (zoals het lidwoord 'n bij vrouwelijke woorden, dat noch in het oorspronkelijke dialect noch in het Standaardnederlands de uitgang [ə] kent, bijvoorbeeld in 'n broek 'een broek') zijn beschouwd als ambigu. In de jongste groep komen hoogstens zulke ambigue verbuigingen voor (zoals 'n bloem) en geen gevallen van de oorspronkelijke vrouwelijke [ə]-deletie na sonoranten, dus het nul-morfeem. Er zijn bij die sprekers zes vernederlandste vormen opgetekend,

terwijl hyperdialectvormen goed zijn voor bijna de helft van de tokens. Hyperdialect komt relatief veel in de jongste twee groepen voor, minder in de groepen 50-59 en 60-69, en in drie van de 41 gevallen in de oudste groep. Dat is nog vrij veel, aangezien hyperdialect geassocieerd wordt met onvolmaakte verwerving van het dialect (zie de inleiding). De oudste groep realiseert 14 van de 41 adnominale woordgroepen met een volledig oorspronkelijke verbuiging en 20 woordgroepen met een ambigue verbuiging. Oorspronkelijke, niet-ambigue verbuigingen komen dus het meest in de oudste groep en het minst in de jongste voor.

In wat volgt zoomen we in op enkele resultaten. De verbuiging in zowel mannelijke als vrouwelijke naamwoordgroepen neemt ten eerste kenmerken van het Standaardnederlands over. In mannelijke naamwoordgroepen betekent dit dat sommige participanten de *-n* [n] weglaten: ‘*nen* wordt ‘*ne*, *d’n* wordt *de*, *diejen* *dikken* *dokter* [dijən dikən dɔktər] wordt *dieje* *dikke* *dokter*. Bij andere adnominale woorden dan het adjectief valt soms ook de *-e* [ə] weg, waardoor de vorm samenvalt met de Standaardnederlandse: *oewe* [uə] of *jouwe* *noam* [jɔuə nɔ:m] wordt *oe(w)Ø* of *jouwØ* *noam*; ‘*ne* *theejdoek* [(ə)nə tejdok] wordt ‘*nØ* *theejdoek* [ən tejdok]. In vrouwelijke naamwoordgroepen eindigden de bijvoeglijke naamwoorden in de teststimuli steeds op een sonorant en zouden in het oorspronkelijke dialect dus uitgangsluys zijn. Jonge participanten gebruiken de buigings-*e* echter ook na sonoranten. De Nederlandse regel – op basis waarvan de uitgang altijd aanwezig is – vervangt dus de oorspronkelijke regel. Voorbeelden zijn *dieØ* *zwoare* *kaast* [di zβɔ:rə ka:st] (oorspronkelijk *zwoarØ* [zβɔ:r]); ‘*nØ* *aauwe* *koej* [ən a:uə ku] (oorspronkelijk *aauwØ* [a:u]); ‘*n* *blaauwe* *broek* [ən bla:uə bruk] (oorspronkelijk *blaauwØ* [bla:u]).

Het tweede waargenomen proces is hyperdialect. Sprekers overgeneraliseren de *-e* van de mannelijke verbuiging naar de vrouwelijke verbuiging in posities waar het Standaardnederlands die uitgang niet kent (zoals in *oewe* *broek*) of gebruiken de mannelijke *-(e)n* (zoals in *d’n* *broek*). Overgeneralisatie van de vrouwelijke deletie van de *-e* komt niet voor (zoals het geval zou zijn in *de* *witØ *broek*, een theoretisch mogelijke hyperdialectvorm op basis van oorspronkelijke vormen als *de* *blaauwØ* *broek*). De voorbeelden hieronder zijn een bloemlezing; de cijfers na de woordgroepen staan voor de groepen, met (1) voor de jongste en (5) voor de oudste groep:

- (7) a. ‘*nen* *blaauwe* *pen* [nəm bla:uə pən] (1, 2, 3, 4), ‘*nen* *blaauwen* *balpen* [nəm bla:uəm balpən] (4), *diejen* *blaauwØ* *balpen* [dijəm bla:u balpən] (5)

b. *m'n*Ø *aanderen ooma* [mən â:dərən o:ma] (3, 4, 5), *m'ne aandere ooma* [mənə â:dərə o:ma] (3), *m'nen aanderen ooma* [mənən â:dərən o:ma] (1, 2, 3, 4)

c. *dieje zwoare kaast* [dijə zβɔ:rə ka:st] (1, 3, 4)

d. *'nen aauwe koej* [nən a:uə ku:] (1, 3)

e. *'nen* [nəm], *d'n* [dəm], *diejen bloem* [dijəm blum] (1, 2, 3, 4, 5)

f. *oewe broek* [uə brok] (1), *d'n* [dəm], *diejen blaauwe broek* [dijəm bla:uə brok] (1, 2, 3), *diejen blaauw broek* [dijəm bla:u brok] (4)

Opvallend zijn de woordgroepen die slechts deels hyperdialect bevatten, zoals *m'n aanderen ooma* en *diejen blaauw balpen*, met in het tweede geval zelfs een oorspronkelijke verbuiging van het adjectief. Sprekers kunnen oorspronkelijk dialect en hyperdialect dus in dezelfde naamwoordgroep combineren. Opvallend is verder dat de hyperdialectische *-n* enkel kan verschijnen voor [b], [d], [h], [t] en klinker: de overgegeneraliseerde regel van het oorspronkelijke dialect wordt zelf dus niet geschonden; vormen als *diejen zwoaren kaast* en *'nen blaauwen pen* komen dus niet voor. De conclusie bij de onderzochte vrouwelijke naamwoordgroepen is dat de variatie in mogelijkheden heel groot wordt in het geval van twee adnominalia: (1) -Ø + -Ø; (2) -Ø + -e(n); (3) -e(n) + -Ø; (4) -e(n) + -e(n).

Naast de variatie tussen sprekers blijkt dus dat het dialectgebruik van zelfs één en dezelfde spreker variatie in regels vertoont: hyperdialect en invloed van het Nederlands sluiten niet uit dat die spreker ook oorspronkelijke vormen gebruikt. Die variatie hebben we zelfs gezien bij dezelfde woordgroep: sommige participanten gaven bijvoorbeeld zowel *die*Ø *blaauw*Ø *broek* als *diejen blaauwen broek* als antwoord. Alleen in die gevallen vroeg de onderzoeker expliciet om de bevestiging dat beide vormen inderdaad acceptabel waren.

Het verbuigingssysteem van de Langstraatse dialecten is in beweging. Zowel door het Nederlands beïnvloede als hyperdialectische vormen verschijnen in alle leeftijdsgroepen. Bovendien is er niet alleen een aanzienlijke variatie binnen de verbuigingssystemen en tussen verschillende sprekers maar ook binnen het taalgebruik van één en dezelfde spreker. In vergelijking met de oudste groep realiseert de jongste groep de minste oorspronkelijke vormen bij zowel mannelijke als vrouwelijke woordgroepen. Op basis van onze data lijken we ook de volgende conclusie te kunnen trekken: de verbuiging van mannelijke naamwoordgroepen staat sterker dan die van vrouwelijke. De percentages van oorspronkelijke verbuigingen van mannelijke en vrouwelijke woordgroepen zijn weliswaar niet goed met elkaar

te vergelijken omdat de vrouwelijke oorspronkelijke verbuiging in veel gevallen ambigu is (dus zowel dialectisch als Standaardnederlands) en het vrouwelijke nulmorfeem met een andere frequentie voorkomt dan de mannelijke uitgangen, maar waar hyperdialect optreedt, zijn het de mannelijke uitgangen die overgegeneraliseerd worden en in dit onderzoek nooit het vrouwelijke nulmorfeem.

4 Algemene discussie van de aangetroffen variatie

Het beeld dat onze gegevens laten zien, geeft antwoord op een vraag die Hinskens (2004, 20) stelt: “Een andere vraag in verband met de nieuwe tussenvariëteiten is of ze een grotere variantenrijkdom bezitten dan enerzijds de dialecten en anderzijds de standaardtaal”. Met de kanttekening dat we geen data van spontane spraak hebben verzameld, laten onze resultaten zien dat er niet alleen sprake is van convergentie en nivellering, maar dat door het taalcontact ook nieuwe dialectvormen ontstaan. Dialectverlies bij jongere sprekers zorgt dus voor meer variatie dan in het oorspronkelijke dialect aanwezig is. We herinneren aan de vormen die naast het oorspronkelijke *hij hig ‘t* gevonden zijn: *heg ‘t*, *het ‘t* en *hi’t* – naast de overgeneralisatie van *heej ‘t* (paragraaf 3.2). Denk ook aan een vorm als *palske*, die overigens verder van het Standaardnederlandse *paaltje* af staat dan de vorm *pòltje* in het oorspronkelijke dialect. De omvang van de variatie laten de data zien die in paragraaf 3.4 besproken zijn. Bij vrouwelijke naamwoordgroepen zijn oorspronkelijke, Nederlandse en hyperdialectische vormen mogelijk – met zelfs combinaties van die kenmerken in één naamwoordgroep: waar een spreker van het oorspronkelijke dialect enkel *m’n aander ooma* zou kunnen zeggen, zijn bij de jongeren vier extra varianten opgetekend: *m’nen aandere ooma*, *m’n aandere ooma*, *m’n aanderen ooma*, *m’ne aandere ooma*.

De mate van vernederlandsing van het ene aspect lijkt voorts niets te voorspellen over andere aspecten: een dialectspreker kan op het ene vlak oorspronkelijke vormen gebruiken en op het andere vlak vernederlandsste of hyperdialectische vormen vertonen. Een voorbeeld daarvan geven de responsen op de teststimulus die in paragraaf 3.2, zin 3 is besproken. In de oorspronkelijke dialecten kent die zin twee varianten: een in Drunen, *Hier hig ‘t nie gesnûwd* [hi:r hiɣ ət ni ɣəsn̩yʋt], en een in Waalwijk en Kaatsheuvel, *Hier hig ‘t nie gesnûwd* [hi:r hiɣ ət ni ɣəsn̩ɪt], met dus als enige verschil de ongeronde in plaats van de geronde diftong. In tabel 8 staan alle opgetekende responsen in IPA getranscribeerd. De leeftijden staan op volgorde; de plaatsen zijn aangegeven met hun initialen.¹⁸

Tabel 8 Alle 37 responsen op de stimulus [hi:ɐ hejət ni γəsne:ɥt]

groep	leeftijd	plaats	respons				
29-39	29	W	hi:ɐ	fiɛt ət	ni	γəsne:ɥt	(naast hejət)
	29	K	hi:ɐ	fiɥ ət	ni	γəsne:ɥt	
	30	W	hi:ɐ	fiɛj ət	ni	γəsniɥt	
	31	W	hi:ɐ	fiɛt ət	ni	γəsne:ɥt	
	34	W	hi:ɐ	fiɥ ət	ni	γəsne:ɥt	
40-49	45	K	hi:ɐ	fiɛt ət	ni	γəsne:ɥt	(naast hejət)
	45	K	hi:ɐ	fiɥ ət	ni	γəsne:ɥt	
	48	K	hi:ɐ	fiɛj ət	ni	γəsne:ɥt	
50-59	49	D	hi:ɐ	fiɛt ət	ni	γəsne:ɥt	(naast hejət)
	51	D	hi:ɐ	fiɛt ət	ni	γəsniɥt	
	52	K	hi:ɐ	fiɥ ət	ni	γəsne:ɥt	
	55	W	hi:ɐ	fiɛj ət	ni	γəsne:ɥt	
	55	W	hi:ɐ	fiɛt ət	ni	γəsne:ɥt	
	57	K	hi:ɐ	fiɛɣ ət	ni	γəsniɥt	
	57	D	hi:ɐ	fiɛt ət	ni	γəsniɥt	
60-69	58	D	hi:ɐ	fiɛj ət	ni	γəsne:ɥt	(naast hejət)
	59	K	hi:ɐ	fiɥ ət	ni	γəsne:ɥt	
	60	D	hi:ɐ	fiɥ ət	ni	γəsne:ɥt	
	61	D	hi:ɐ	fiɛj ət	ni	γəsniɥt	
	62	W	hi:ɐ	fiɥ ət	ni	γəsni:ɔɥt	
	62	D	hi:r	fiɥ ət	ni	γəsne:ɥt	
	63	W	hi:ɐ	fiɛj ət	ni	γəsne:ɥt	
	65	D	hi:ɐ	fiɥ ət	ni	γəsniɥt	
	67	W	hi:ɐ	fiɥ ət	ni	γəsni:ɔɥt	
	67	W	hi:ɐ	fiɛɣ ət	ni	γəsne:ɥt	
70-80	69	K	hi:ɐ	fiɥ ət	ni	γəsni:ɛɥt	(naast hejət)
	69	W	hi:ɐ	fiɥ ət	ni	γəsne:ɥt	
	70	W	hi:ɐ	fi t	ni	γəsni:ɔɥt	
	72	K	hi:ɐ	fiɥ ət	ni	γəsni:ɛɥt	
	73	W	hi:ɐ	fiɥ ət	ni	γəsniɥt	
	73	W	hi:ɐ	fiɥ ət	ni	γəsne:ɥt	
	75	W	hi:ɐ	fiɥ ət	ni	γəsne:ɥt	
	77	D	hi:r	fiɛj ət	ni	γəsniɥt	
	78	W	hi:r	fiɥ ət	ni	γəsne:ɥt	
	78	D	hi:r	fiɥ ət	ni	γəsniɛɥt	
	79	D	hi:r	fi t	ni	γəsniɥt	
79	D	hi:r	fiɛj ət	ni	γəsniɥt		

Het oorspronkelijke *hig 't* kan bijvoorbeeld verschijnen met het vernederlandsste *gesneewd* (onder andere de spreker met de leeftijd 73 in Waalwijk); anderzijds gaat de oorspronkelijke klinkerverkorting (maar met een ongeronde en gemonofoongeteerde klinker) in het voltooid deelwoord *gesniwd*

samen met de jongere vorm *heej* 't (61; Drunen). De tabel laat zien hoe talrijk de mogelijke combinaties zijn: er zijn maar liefst vierentwintig unieke combinaties, waarvan er dertien maar bij één spreker precies in die vorm aangetroffen zijn. De variatie zit hem in de persoonsvorm, de realisatie van de klinker of diftong in het voltooid deelwoord en de fonetische realisatie van het foneem /r/ (oorspronkelijk alveolair in alle drie de plaatsen; in jongere variëteiten uvulair). Aan de hand van deze data kunnen we ook een tweede vraag beantwoorden die Hinskens (2004) zich stelt: "Zijn alle oorspronkelijke dialectkenmerken gelijkmatig afgebouwd in de tussenvariëteit?" Onze data wijzen op het antwoord *nee*: hoewel de data van de besproken onderzochte structuren in het algemeen wijzen op minder oorspronkelijke elementen bij jongere participanten, hebben zij onderling in een andere samenstelling vernederlandste en dialectische elementen in hun taalgebruik.

5 Conclusie

In dit artikel zijn de uitkomsten van een onderzoek naar dialectnivellering in de Langstraatregio in Midden-Noord-Brabant beschreven. Door het contact met de Nederlandse standaardtaal zijn in de afgelopen eeuw variëteiten ontstaan die op een diaglossisch continuüm tussen het Nederlands en het oorspronkelijke dialect liggen. Jongere dialectvariëteiten verliezen kenmerken, nemen elementen van het Nederlands over en ontwikkelen hyperdialectische nieuwvormingen met soms zelfs meer dialectkenmerken dan we op basis van eerder onderzoek (RND, MAND e.d.) van de oorspronkelijke variëteit kennen.

Het totaalbeeld laat zien dat er ondanks convergentie en nivellering juist meer verscheidenheid ontstaat. De vierentwintig unieke responsen op één teststimulus illustreren dat. Het is maar de vraag of het taalgebruik na verloop van tijd weer gaat stabiliseren en meer uniform wordt (Britain 2009). De Langstraatregio kent een grote taaldiversiteit, die interessante inzichten geeft in de manieren waarop een dialect zich ontwikkelt als het in contact komt met de standaardtaal.

Om preciezer uitspraken te doen en generalisaties te maken is meer onderzoek nodig met een geperfectioneerde methode en een grotere sample van sprekers. Het zou bovendien interessant zijn om de situatie in de Langstraat te vergelijken met die van andere dialectgebieden in Noord-Brabant en daarbuiten, die bijvoorbeeld typologisch verder van de standaardtaal verwijderd zijn (Hinskens 1996, Vandekerckhove 2000, Ghyselen

2016). Mogelijk zouden we dan wel kunnen nagaan in hoeverre er covariatie van verschillende vormen (waarvan we nu geen gevallen hebben gevonden) te vinden is die op een toename van talige coherentie wijst (zie Hinskens & Guy 2016) bij verschillende sprekers in de gemeenschap maar ook bij een en dezelfde spreker.

Noten

1. Het verlies van dialectkenmerken gaat hand in hand met de overname van Nederlandse kenmerken: de stijgende diftong van (1) wordt in (2) vervangen door een korte monof- tong en in (3) door de – wel nog steeds korte – klinker van de infinitief. In (4) verliest de klinker zijn verkorting, om vervolgens in (5) de Nederlandse uitgang *-t* te krijgen. Met zijn voorklinker is (6) de standaardvorm.
2. Behalve waar [ɪ] en [ʏ] door morfologische verkorting ontstaan: *Kees* [ke:s] ~ *Kiske* [kiskə] (niet *Kieske [kiskə]); *neus* [nø:s] ~ *nuske* [nyskə] (niet *nuuske [nyskə]).
3. In Drunen bestaat de nevenvorm *zumme* [zymə] ‘zouden we’ (niet te verwarren met het Standaardnederlandse *zullen we*, dat in alle drie de dialecten *zamme* [zamə] is). Naar de klinker is in het onderzoek niet gekeken, enkel naar de morfologische structuur.
4. In de rechte volgorde is de volledige vervoeging van de o.v.t. van *hebbe* in het oorspronkelijke dialect als volgt: *ik haj/ha, gij hat, hij haj/ha, we han, gullie hat, hullie han*. Die uitgangen gelden voor elke klinkerstam: *ik stòj/stò, gij stòt, hij stòj/stò, we stòn, gullie stòt, hullie stòn* (o.t.t. van *stoan*); *ik woj/wo, gij wot*, etc. (o.v.t. van *wille*).
5. Waar het aantal tokens (t) groter is dan het aantal participanten (p), gaf een participant twee verschillende antwoorden. Enkel in zo'n geval vroeg de onderzoeker expliciet om bevestiging van beide antwoorden.
6. De informanten varieerden tussen de Standaardnederlandse [ɑ] en de dialectische [a]. Daarop is in de analyse niet gelet.
7. De Bont (1955) verklaart de [ʏ] als resultaat van een serie analogiewerkingen. In het Middelnederlands bestonden twee vormen voor ‘zegt’: *zeget* en *zeet*. (Hetzelfde gold voor *leget* en zijn nevenvorm *leet*, beide met twee betekenissen: ‘ligt’ en ‘legt’.) *Zeget-et* ‘zegt het’ veranderde via *zegett* in *zeget* ‘zegt het’, terwijl *zeet* veranderde in *zee* ‘zegt’. Vanwege de vorm *zee* werd het nieuwe *zeget* (met dus de betekenis ‘zegt het’ in plaats van ‘legt’) geheranalyseerd als *zee-g-et*, met dus een [ʏ] tussen de stam *zee* en het pronomen *et*. Vervolgens ontstonden analogische vormen, zoals *heget* ‘heeft het’ bij *hee* ‘heeft’ (terwijl uit *hevet-et* de klankwettige vorm *hevett* > *hevet* verwacht zou zijn). Uiteindelijke breidde de [ʏ]-vorm zich door analogiewerking uit naar andere klinkerstammen en naar de tweede persoon (en in het Drunens en Kaatsheuvels ook naar de eerste): *ik doeg* ‘t, *gij doeg* ‘t, *hij doeg* ‘t, ‘ik doe het’ etc. (zie RND, 136).
8. Een van de elf participanten van deze groep gebruikte een afwijkende woordvolgorde. Zijn data zijn dus niet meegenomen in deze tabel. Doordat een andere participant twee tokens gaf, komt het aantal tokens op 11 uit.
9. ‘t heeft in de dialecten de allomorfen [ət] en [t]. Na werkwoordsvormen op [n] wordt de vorm [t] gebruikt (*we doen't* [dunt], *hij kan't* [kant]); na eender welke andere werkwoordsvorm [ət] (*we vatten 't* [vatən ət], *hij moak 't* [mɔ:k ət]), op regiolectvormen als het besproken *hi't* [fi t] na.

10. *Heej* staat in de dialecten in kwestie tot *hi* zoals *stòj* staat tot *stò* en *haj* tot *ha*. Door toevoeging van /j/ bij *hi* [fi] ontstaat de combinatie /ij/, die wordt gerealiseerd als de tweeklank [e̯i].
11. Het Drunens heeft *heej* en de nevenvorm *hi* (zie noot 4); het Nieuwkuijks (en Vlijmens en Haarsteegs) *hei* [fi̯e] en *hè* [fi̯e].
12. Er zijn meer beperkingen. Een overzicht daarvan kan bij de auteurs opgevraagd worden (Van Spijk, te verschijnen).
13. Die vorm is bij de participanten niet aangetroffen. De stijgende diftong in de oorspronkelijke Drunense vorm *dúske* [d̥y̯skə] wordt in dit onderzoek zelfs door de oudste sprekers vervangen door de monofong [y]: *duske* [d̥yskə].
14. Dat ligt op één lijn met de jongere vorm *doos* [doːs] naast het oorspronkelijke *doós* [duːʔs].
15. Bovendien komen vormen met [lkə] niet in de Langstraat voor. Midden-Brabant kent alleen [l̥t̥ə]; Oost-Brabant, met de isoglosse bij 's-Hertogenbosch, kent *pùlleke* [p̥œlkə], maar dat heeft *-eke*, zoals *belleke*, en niet *-ke* (MAND); de [lkə]-vormen liggen in Nederland in het uiterste oosten van Noord-Brabant en in Limburg.
16. De sterke verbuiging (onbepaald lidwoord, bijvoorbeeld in *een groot huis*) staat daar tegenover de zwakke (bepaald lidwoord, in *het grote huis*). Dat onderscheid kennen de oorspronkelijke dialecten van de Langstraat niet.
17. In het oorspronkelijke dialect blijkt de uitgang [n] voor een [t] optioneel: zo wordt bijvoorbeeld zowel *d'n tak/tek* als *de tak/tek* gehoord en in de bronnen gevonden; bij latere navraag keurden de sprekers van een zeer oorspronkelijke variëteit zowel de vormen met als zonder [n] goed – anders dan bij vernederlandste vormen als *de_ doek* en *'ne_ emmer*. Zie voor de vergelijkbare situatie van [n] voor [r] in het Noord-Brabantse dialect van Oerle De Bont (1962, p. 197-198).
18. De respons van een van de 38 sprekers (leeftijd 80; plaats Kaatsheuvel) ontbreekt in dit overzicht omdat hij een andere woordvolgorde gebruikte.

Bibliografie

- Auer, Peter, 'Europe's Sociolinguistic Unity, or: A typology of European dialect/standard constellations'. In: Nicole Delbecq, Johan van der Auwera & Dirk Geeraerts (eds.). *Perspectives on Variation. Sociolinguistic, Historical, Comparative*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 2005, pp. 7-42.
- Barbiers, Sjef, Auwera, Johan van der, Bennis, Hans, Boef, Eefje, Vogelaer, Gunther De & Ham, M. van der. *Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten. SAND. Deel 2*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2008.
- Barbiers, Sjef, Bennis, Hans, Vogelaer, Gunther De, Devos, Magda & Ham, M. van der. *Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten. SAND. Deel 1*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2005.
- Bellmann, Günter, 'Between base dialect and standard language'. In: Peter Auer (ed.), *Dialect levelling and the standard varieties in Europe, Folia Linguistica* 32: 1-2 (1998), pp. 23-34.
- Bont, Anton de, 'De g in hij heget, hij düget en dergelijke werkwoordelijke vormen'. In: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*. 73 (1955), p. 262-278.
- Bont, Anton de. *Dialect van Kempenland. Deel 1: Klank- en Vormleer en Enige Syntactische Bijzonderheden*. Assen: Van Gorcum & Comp., 1962.

- Britain, David, 'One foot in the grave? Dialect death, dialect contact, and dialect birth in England'. *International Journal of the Sociology of Language* 196/197, 2009, pp. 121-155.
- Collins, Beverley, Mees, Inger M., *The Phonetics of English and Dutch* (5th ed.), Leiden: Brill Publisher, 2003.
- Ghyselen, Anne-Sophie. *Verticale structuur en dynamiek van het gesproken Nederlands in Vlaanderen: een empirische studie in Ieper, Gent en Antwerpen*. Proefschrift Universiteit Gent, 2016.
- Goeman, Ton, Oostendorp, Marc van, Reenen, Piet van, Koornwinder, O., Berg, Boudewijn van den & Reenen, Anke van. *Morfologische atlas van de Nederlandse dialecten. MAND. Deel II*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2008.
- Goeman, Ton, Schutter, Georges de, Berg, Boudewijn van den & Jong, Thera de. *Morfologische Atlas van de Nederlandse Dialecten. MAND. Deel I*. Amsterdam: Meertens Instituut/Amsterdam University Press, 2005.
- Hagen, Antoon M., 'Het voortbestaan van Brabants eigen taal'. In: Luc van Grinsven, Michel de Koning, Jan Naaijken, Cor Swanenberg (eds.) *Hedde gij, zedde gij. Edde gij, zijde gij. Een bonte staalkaart van Brabantse dialecten*. 's-Hertogenbosch: Het Noordbrabants Genootschap, 1987, pp. XI-XXIV.
- Hinskens, Frans, *Dialect Levelling in Limburg: Structural and Sociolinguistic Aspects*. Tübingen: Niemeyer, 1996.
- Hinskens, Frans, *Nieuwe regenboogkleuren. Jonge typen niet-standaardtaal en hun taalkundig belang*. Amsterdam: Vrije Universiteit, 2004.
- Hinskens, Frans, Auer, Peter & Kerswill, Paul, *Dialect Change. Convergence and Divergence in European Languages*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Hinskens, Frans & Guy, Gregory (eds.), 'Coherence, covariation and bricolage. Various approaches to the systematicity of language variation', *Lingua* 172/173, 2016.
- Hinskens, Frans, Taeldeman, Johan, *Language and Space: An International Handboek of Linguistic Variation. Volume 3: Dutch*. Berlijn: Mouton de Gruyter, 2013.
- Hoppenbrouwers, Cor, *Het regiolect. Van dialect tot algemeen nederlands*. Muiderberg: Coutinho, 1990.
- Hoppenbrouwers, Cor & Hoppenbrouwers, Geer, *De indeling van de Nederlandse streektaalen: dialecten van 156 steden en dorpen geklasseerd volgens de FFM*. Assen: Van Gorcum, 2001.
- Labov, William, *Principles of language change: Internal factors*. Cambridge: Blackwell, 1994.
- Lenz, Alexandra, 'Hyperforms and Variety Barriers'. In: *Language variation in Europe. Papers from ICLaVE 2*. Uppsala: Uppsala University, 2004, pp. 281-293.
- Münstermann, Henk & Hagen, Antoon, 'Functional and structural aspects of dialect loss: A research plan and some first results'. In: Bert Weltens, Kees de Bot and Theo van Els (eds.), *Language Attrition in Progress*. Dordrecht: Foris, 1986, pp. 75-96.
- Spijk, Yoïn van, *De regenboogkleuren van de Langstraat: een onderzoek naar de vele vormen van het dialect van Drunen, Waabwijk en Kaatsheuvel*. Masterscriptie Universiteit Utrecht, 2015.
- Spijk, Yoïn van, *Het dialect van de Langstraat*, te verschijnen.
- Swanenberg, Jos, 'Dialectologie in de 21^e eeuw: de vitaliteit van dialectkenmerken in Noord-Brabant'. In: Kurt Feyaerts, Geert Brône, Steven Schoonjans, Geert Stuyckens (eds.) *Sprache in Raum und Geschichte, System und Kultur. Festschrift für Luk Draye, Leuvense Bijdragen* 99-100, 2016, pp. 302-320.
- Swanenberg, Jos & Hout, Roeland van, 'Recent developments in the mid southern dialects'. In: Frans Hinskens & Johan Taeldeman (eds.), *Language and Space: An International Handbook of Linguistic Variation, Volume III: Dutch*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 2013, pp. 319-335.

- Taeldeman, Johan, 'Zich stabiliserende grammaticale kenmerken in Vlaamse tussentaal.' *Taal en Tongval* 60 (2008), pp. 26-50.
- Trudgill, Peter, *Sociolinguistics. An Introduction to Language and Society*. Revised Edition. Harmondsworth: Penguin, 1983.
- Trudgill, Peter, *Dialects in contact*. Oxford: Blackwell, 1986.
- Vandekerckhove, Reinhild, *Structurele en sociale aspecten van dialectverandering. De dynamiek van het Deerlijkse dialect*. Gent: KANTL, 2000.
- Verhoeven, Cornelis, *Herinneringen aan mijn moedertaal*. Baarn: Ambo, 1978.
- Vogelaar, Gunther De & Heeringa, Wilbert (eds.), 'Linguistic and extra-linguistic perspectives on regiolectization', *Taal en Tongval* 63 (1), 2011.
- Weijnen, Antonius A., *Onderzoek naar de dialectgrenzen in Noord-Brabant*. Fijnaart, 1937.
- Weijnen, Antonius A., *De dialecten van Noord-Brabant*. Alphen aan de Maas: Veerhuis, 1952a (derde druk, 2008).
- Weijnen, Antonius A., *Dialect-atlas van Noord-Brabant (Reeks Nederlandse Dialect-atlassen, RND, deel IX)*. Antwerpen: De Sikkel, 1952b.

Over de auteurs

Jos Swanenberg, is bijzonder hoogleraar Diversiteit in taal en cultuur in Brabant aan Tilburg University en adviseur bij Erfgoed Brabant te 's-Hertogenbosch.

Yoïn van Spijk, heeft een MA in taalwetenschap en is redacteur bij educatieve uitgeverij Delubas te Drunen. Daarnaast schrijft hij een grammatica van de dialecten van de Langstraat.